

Kreativitás és intelligencia

Dr. Czeizel Endre nagy port kevert föl a Kritika januári számában publikált tanulmányával, mindenekelőtt annak provokatív címével: „Hátrány-e a kivételes, szellemi képesség”? A cikkről recenziót írt Eörsi István az Élet és Irodalomban, a szerzőt meginterjúvolta A Hét, s mindenki elmeditálhatott Latinovits, Kondor Béla, József Attila sorsán, vagy éppen a műszaki tudományok „nehéz emberein”.

A cikk azonban nem csupán a „kifejlődött” zsenikről vet föl vitára érdemes megállapításokat, hanem a szellemi képességek egymással alig-alig összefüggő két komponenséről: a számszerűsíthető intelligenciáról és a nehezebben meghatározható kreativitásról. Az iskolák — beleértve a hagyományos osztályozó és a modernebb változatban tesztek alkalmazó típusokat is, — a kreativitást nem képesek felismerni, elismerni, sőt, azonos intelligencia kvociens esetén a kevésbé kreatívak kapnak kedvezőbb értékelést a tanároktól. A miértre is megkapjuk a választ Czeizel dokortól: „a kevésbé kreatív fiatalok konvergens gondolkodása és konformista magatartása sokkal inkább megfelel a társadalmi berendezkedés igényével összehangolt pedagógusok elvárásainak, mint a divergens gondolkodású és saját egyéni elképzeléseket követő kreatívoké.”

Azok a hatvanas évek elején közzétett vizsgálatok, amelyekre a Kritika cikke támaszkodik, pedagógus körökben már ismertek, sőt népszerűek nálunk is. Bár oktatásunk egész alapvetően ismeretcentrikus (még csak nem is intelligencia) ma is, mégis egyre több szó esik „kreatív kísérletekről”, olyan foglalkozások megtervezéséről, amelyek kiérlelik a gyerekekben meglévő alkotói képességeket.

Ha jól értelmezzük Czeizel Endre cikkét, akkor a kreativitás és intelligencia alapvető különbségét a pavlovi reflexméletben kell keresnünk: az előbbi a második jelzőrendszer fejlettségi szintjével (a beszéddel és a gondolkodással) van szoros korrelációban, az utóbbi a feltételes reflexek mind teljesebb kiépítettségére utal, az „okos”, konformista gyermek magas IQ-ja következtében pontosan és egyértelműen reagál a tesztkérdésekben, feleletésekben érkező ingerekre. (Ezeket az elméleti fejtegetéseket már senki ne keresse a

Kritikában, „kreatív” továbbgondolás eredményeként juthatunk el a jelzőrendszerig.)

A kreativitás fölülkerekedése — némiképp leegyszerűsítve — a szabadság kiterjesztésével van összefüggésben, vagyis a cél, hogy ne építsünk ki a gyermekben minél sokrétűbb feltételes reflexet, egyértelmű reakciót, hagyjuk meg a döntési szabadságot az élet (minden, néhány?) területén.

S itt jutottunk el legfőbb problémánkig: minden vagy néhány? Milyen arányokat kell kialakítani a nevelés során az első és második jelzőrendszer között, mennyire túlozhatjuk el az intelligencia vagy a kreativitás javára az oktatási, nevelési koncepciókat?

A „régimódi” tanító néni megrója a hatéves kisiút, mert az általa rajzolt emberalaknak három lába van. A kreatív pedagógus (egy szakkörön, ahová ugyanezen kisiú jár) avangtarde rajzokkal igazolja a gyermek látásmódját, és megdicséri a fiatal „Picassót”. Kinek van igaza? De folytassuk a példákat: megérteni vagy megtanulni kell a verset? El kell-e hinni a még nehezen magyarázható természettudományos tételeket, vagy megengedhető a kételkedés? Szabad-e történelemóraira öt könyvvel menni iskolába, vagy ne vegyük el az időt a tankönyvben feladott lecke megbeszélésétől és kikérdésztől?

Engem hogyan tanítottak? Bár természetrajzból, biológiából nem voltak rossz jegyeim, mégis irigykedve hallgatom szüleimet, nagyszüleimet, akikkel annak idején megolttatták az egyszerű kűeket, s ma is föl tudják sorolni. Vagy az új matematika lenne kreatívabb a régiénél? Ha a halmazelméleti alapokat nem „vágja be” a lányom, ugyanúgy egyest (rossz pontot) kap, mint én annak idején, ha nem tudtam, hogy mennyi ötször hét.

De felejtjük el a tantervet, s beszéljünk a viselkedésről: kreatív kísérleti osztályokban nincs ülésrend és padsor, a hagyományosokban pedig a hátra- vagy karbatett kéz váltja ki az elismerést. Ha a fenekére verek a gyerekeknek, amikor a konnektorba akar nyúlni, akkor feltételes reflexet építek ki benne, ha elmagyarázom a dugaszolóaljzat és az élet dialektikus összefüggéseit, akkor kreativi-

tását nem töröm le, s ha mázlim van, ezt túl is éli.

Idomítsuk a gyereket, vagy neveljük? Idáig egyszerűsíthető le a kérdés. Csakhogy egyszerűségről szó sincs, mert bármennyire idegenül hangzik is az „idomítás”, alapvetően ezt izzuk, még akkor is, amikor az a gyerek már egyetemista vagy főiskolás. És ez — ha sikerülne az optimális arányokat betartani — nem is rossz, mert a gyerek (bármilyenek is a szellemi képességei) korlátozott értelemmel, mindössze néhány feltétel nélküli reflexszel jön a világra, a feltételeseket már nekünk kell kiépíteni benne.

Nem letörve az egyéni látásmódot, meg kell érteni vele, hogy az embernek két lába van; ismernie kell a tudományos hipotéziseket ahhoz, hogy kételkedni merjen bennük; a történelmi „hozzáolvasás” magában foglalja az alapok ismeretét, a „helyette olvasás” hiányos műveltségre vezethet; bizonyos tudnivalókat be kell „magolni” ahhoz, hogy — mivel így ezek a feltételes reflex szintjén működnek — több energia maradjon azokra a területekre, ahol egyáltalán szűkség van kreativitásra; a viselkedési normákon vitatkozni olyan hiábavalóság, amelynél „olcsóbb” a karbatett kéz, különösen ha ez megfelelőbb feltételeket teremt az ismeretek — az általános iskolában alapvetően mégis csak egyirányú — átadására.

A ló tulsó oldalára való átesést azért nem javallom, mert nem hiszem, hogy sokra mennénk unteelligens, ámde kreatív gyerekekkel, felnőttekkel. Az oktatás-nevelés hazánkban elterjedőben levő ötvöződése (azért mondom, hogy elterjedőben levő, mert az oktatás a gyakorlatban még mindig prioritással rendelkezik) eredményezhetné azt, hogy az oktatással megszerzett intelligenciához a nevelés megőrizné, kifejlesztené a kreativitást.

Mert lehet, hogy a kettő között nincs korreláció, de kár lenne szembeállítani, hogy kreatív vagy intelligens emberekre van szükség, inkább állítsuk párba a két tulajdonságot: intelligens és kreatív embereket neveljünk, képezzünk.

Vértés J. Andor